

Маруцько О. А.,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка

ПРЕТЕРИТАЛЬНИЙ КОН'ЮНКТИВ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕВАЗІЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми кон'юнктивної евазії в сучасній розмовній німецькій мові. Проаналізовано типи та засоби вираження евазії на матеріалі німецькомовної художньої прози.

Ключові слова: мовленнєвий акт, перлокуція, евазія, евазійна поведінка, претеритальний кон'юнктив.

Статья посвящена исследованию проблемы конъюнктивной эвазии в современной разговорной немецкой речи. Проанализированы типы и средства выражения эвазии на материале художественной немецкоязычной прозы.

Ключевые слова: речевой акт, перлокуция, эвазия, эвазийное поведение, претеритальный конъюнктив.

The article investigates the problem of conjunctive evasion in modern spoken German. The types and means of evasion expression on the material of German fiction literature are analyzed.

Key words: speech act, perlocution, evasion, evasive behaviour, Preteritive Conjunctive.

Мовленнєва комунікація, як будь-яка людська діяльність (фізична, духовна, психічна, розумова) є складним багатоступінчастим процесом, який може супроводжуватись відхиленнями від його “нормального” ходу. Одним із аспектів, який характеризує певні відхилення у мовленнєвій комунікації є комунікативна евазія, яка спричиняється порушенням правил (законів, постулатів тощо) мовленнєвого спілкування, тобто комунікативних кодексів, природа яких є не лише мовною, а (психо)соціокультурною, точніше – когнітивною. Це зумовлено тим, що інтенція учасників комунікації, втілена в реальному спілкуванні, яке підпорядковане психології міжособистісних зв'язків, залежить від соціальних чинників [1, с. 214]. Проблема відхилення у мовленнєвій комунікації не є новою в науці та остаточно вирішеною, хоча їй приділяли увагу багато науковців, серед яких можна виділити праці російських (С. В. Антонова, Л. В. Алатирцева, О. О. Земська, А. Л. Беглярова, В. І. Шляхова), англійських (Дж. Лакофф, П. Екман, Д. Таннен, К. Ойстер, Л. І. Гришаєва, В. В. Хмелєвська, Л. А. Афанасьєва, Н. В. Григорьєва, В. В. Ощепкова, Л. Б. Головаш), німецьких (У. Енгель, К. Брінкер, С. Загер, К.-Егер, Е. А. Кульніна), малагасійських (Дж. Кеннан) вчених. Проте дана проблематика потребує подальшого дослідження, в процесі якого особливу увагу привертає претеритальний кон'юнктив, як засіб вираження евазії, та створення типології евазіяного претеритального кон'юнктива, яке є актуальним та дає змогу дослідити проблему виникнення порушень акту комунікації в сучасній німецькій мові.

Об'єктом дослідження виступають соціальні інтеракції як невід'ємна частина мовленнєвого акту в розмовній мові.

Предметом дослідження є засоби вираження евазіяної поведінки в ситуаціях соціальних інтеракцій у сучасній німецькій мові.

Відповідно до предмета даного дослідження, мета статті – дослідити причини та комунікативну природу евазії, визначити її типи та описати претеритальний кон'юнктив як граматичний засіб вираження евазії у сучасній німецькій мові.

Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань з даної проблематики, особливу увагу привертають концепція Дж. Остіна та теорія мовленнєвих актів Дж. Сьорля. Однак і цим науковим концепціям притаманні певні недоліки, суть яких криється у недостатній увазі щодо перлокутивного складника мовленнєвого акту, орієнтації лише на іллокуцію, перлокуцію і виражається лише у позитивному результаті, тобто досягненні мети мовця, що часто розходиться з реальністю. Дослідники вважають перлокуцію “ахіллесовою п'ятою” теорії мовленнєвих актів. Не випадково, у дальших розробках мовленнєвих актів деякі дослідники відносили перлокутивний акт і його значення до сфери психології [2, с. 562].

У контексті даного дослідження термін евазія слід розглядати з позиції природничих наук, а саме: астрономії, біології, гідрології, в яких він означає відхилення від заданої траєкторії чи рівня. Сучасний німецький тлумачний словник DUDEN трактує поняття евазія як “das Entrinnen”, тобто “унікати чогось”, “вислизати”, “утікати”, “відходити від когось, від чогось” [8, с. 437].

Евазія в широкому значенні слова розуміється як концепт, що враховує різні вербальні і невербальні засоби мовної поведінки адресантом, спрямованої на вихід із інтеракції чи зміну її форми. У вузькому значенні евазія розглядається як реактивний мовленнєвий акт на завершення інтеракції чи зміну її форми, який виникає під впливом окремих чи комплексу зовнішніх і внутрішніх стимулів [3, с. 7].

Досліджуючи внутрішню природу евазіяної поведінки Л. В. Алатирцева виділяє наступні її типи: етикетна, невимушена, прихована, сором'язлива, груба, афективна, іронічна, роздратована, а також евазіяна поведінка погодження з ситуацією, евазіяна поведінка здивування, евазіяна поведінка гра, евазіяна поведінка пригніченого стану [3]. У практичному використанні етикетна евазіяна поведінка виражає пропозицію, вдячність, порад, побажання, вибачення (“*Ach, dasatgut!*“, *sagteer, alserallesverdrückthatte. “Kinder, ist es bei euch herrlich! So ruhig! Papa Jacob, ich glaube, ich kehre zu dir zurück. – “Das wäre dir schnell langweilig”, meinte Herr Brunnhuber. “Wießt du, bei uns ist es immer so ruhig. “Beneidenswert.”* [7, с. 366]); невимушена евазіяна поведінка включає в себе неофіційну форму звертання (*Haukefühlte sein Herz stillstehen, sein sonst ofester Kopf schwindelte; er sprach es nicht aus, aber in ihm sprach es stark genug: Dein Koog, der hauke-Haien-Koog müßte preisgegeben und der neue Deich durchstochen werden!* [5, с. 171]); прихована евазіяна поведінка виражає натяк, приховане бажання (“*Ichbinerstgesternangekommen, FräuleinFerbach. Ich habe kaum etwas von Capri gesehen. Raten Sie mir, was darf ich nicht versäumen?*“ “*Ach, es ist alles sehenswert. “ “Es wäre nett, hätte ich Begleitung für meine Ausflüge.”* [6, с. 9]);

евазійна поведінка погодження з ситуацією реалізується в межах мовних актів, таких як виправдання, вибачення, погодження ("Es hat ihn etwas gequält. Ich hätte mit dem Fragen nicht aufhören dürfen, bis er mir alles gesagt hätte. Dann wäre das Schreckliche vielleicht nicht geschehen." "Das stimmt nicht, Flavia. Dein Vater hätte so oder so beim Schwimmen einen Krampf bekommen." [6, с. 37]); евазіяна поведінка здивування реалізується в межах таких мовних актів, як запитання та перепитування ("Daß es Barbara wäre?" "Sanft und doch möglichst fest fügt Flavia hinzu: „Sie ist tot, Karoline." [6, с. 113]; "Aber, aber – Ihr Vater sollte nicht so egoistisch sein. Er würde doch das Original behalten, nicht wahr?" [6, с. 8]); евазіяна поведінка гра включає в себе натяк або жарт (...; aber es war nicht dazu gekommen, und einem neugierigen Frager hatte mit verschmitztem Lächeln der junge Fant erwidert: "Wenn sie nur Brauen auf dem Schädelbogen hätte! Ich fürchte mich vor ihren nackten Augen!" [5, с. 20]); сором'язлива евазіяна поведінка виражає погодження та виправдання ("WirmagennichtgeradeamHungertuch", lächelt Falk. "Wir würden die beiden auch lieber in eine öffentliche Schule oder in ein Pensionat schicken. Leider reißt Jo überall aus. Sie ist wild und ungebärdig. Lo ist im Grunde still und ganz anders, aber sie wird von ihrer Schwester zu vielen Dummheiten angestiftet. Vor Jo wirst du dich in acht nehmen müssen." [6, с. 46]); евазіяна поведінка пригніченого стану – це ігнорування, заперечення, обіцянка, докір (Siespringthochundstößtihn zurück. Laut beginnt sie mit den Töpfen zu klappern. "Sie machen mir nichts vor. Ihr würdet beide nicht ohne Einsatz spielen, das wäre für euch reizlos." [6, с. 23]); іронічна евазіяна поведінка демонструє глузування (Anja gibt keine heftige Antwort, sie lächelt. "Was? Es interessiert mich, weil ich natürlich auch unter den Gästen sein werde. Oder haben Sie vielleicht gedacht, liebe Wegener, man würde mich wie einen Dienstboten behandeln und ausschließen?" [6, с. 161]); роздратована евазіяна поведінка проявляється у докорі ("Er wäre ein guter Arbeiter, wenn es keinen Grappa und wenig Wein für ihn gäbe". Aber er war verschwunden [6, с. 58]); афективна евазіяна поведінка – це погроза, намір, докір та скарга ("O, Falk!" "Lächelt Falk. "Lügen wären gar nicht nötig gewesen." [6, с. 219]); груба евазіяна поведінка здійснюється в межах таких мовних актів як образа, погроза, намір (Und als Herr Hennicke hierauf nur trag sein Glas erhoben, hat ihm ein anderer lachend zugerufen: "Du sinnst wohl, Hennicke, wenn du dein Weib mit einem Buben tauschen müßtest, wie lang du auf dem Hofe noch den Herrn zu spielen hättest?" [5, с. 14]).

З усіх вище названих типів евазіяної поведінки претеритальний кон'юнктив найчастіше зустрічається в етикетній поведінці, а саме як вираження прохання (Würden Sie bitte heute Abend länger arbeiten?) та поради (An deiner Stelle würde ich... Wenn ich Wilhelm wäre... Er sollte vielleicht...). Евазіяний претеритальний кон'юнктив вживається також для вираження нереального бажання (Ach, hätte ich doch nicht so viel Arbeit!), нереальної можливості (Wenn ich mehr Freizeit hätte, würde ich viel mehr Bücher lesen.), нереального порівняння (Sie schaut mich an, als ob sie mich nicht verstanden hätte.), нереального висновку (Es ist zu spät, als dass wir noch bei ihm anrufen könnten.).

Для того щоб краще зрозуміти як граматична категорія претеритальний кон'юнктив впливає на мовленнєвий акт наведемо наступний приклад: "Es wäre nett, hätte ich Begleitung für meine Ausflüge." [6, с. 9], в перекладі на українську мову: "Було б мило, якби в мене був би супровід для екскурсій". Це ввічливе прохання, натяк та приховане бажання мати у супровід саме адресата, а не когось іншого. Тобто вираз сказаного (мати будь-який супровід) не відповідає смислу (мати в супровід конкретну людину). Отже, засоби вираження евазії в сучасній німецькій мові є, в основному, ситуативно обумовленими, і тісно пов'язані з типами евазіяної поведінки.

У якості висновків зазначимо, що відповідно до результатів даного дослідження нами були виявлені причини, засоби, типи комунікативних евазій та встановлені фактори, що їх спричиняють (соціальні, психологічні, духовні), а також доведено, що претеритальний кон'юнктив як граматична категорія, найкраще характеризує евазію як таку. В подальшому є доцільним проводити наукові дослідження у напрямку вивчення соціальної, психологічної та духовної природи евазії.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2008. – 712 с.
3. Алатырцева Л. В. Средства выражения эвазии в современном немецком языке : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Л. В. Алатырцева. – Нижний Новгород, 2010. – 20 с.
4. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17. Теория речевых актов / Джордж Серль. – М.: Прогрес, 1986. – С. 151-169.
5. Шторм Т. Екенгоф. Вершник на білому коні = Eekenhof. Der Schimmelreiter / Теодор Шторм; Авт. вст. ст. та комент. Р. А. Кордуп. – Харків: Ранок-НТ. – 192 с.
6. Anders E. Bis dass der Tod uns scheidet / Eva Anders. – Falter-Verlag Viersen, 1989. – 256 S.
7. Danella U. Regina auf den Stufen / Uta Danella. – München : Bernhard Verlag, 1992. – 378 S.
8. Duden Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. und bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion. [Red. Bearb.: Matthias Wermke]. – 3., völlig neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1996.